

## کانالهای فرهنگی؛ زمینه ساز روابط ایران و آمریکا در دوره قاجاریه

۲۸ بهمن ۱۳۹۶ ساعت ۲۳:۴۰

نخستین تماس های رسمی برای ایجاد روابط دیپلماتیک و تجاری میان ایران و ایالات متحده آمریکا در نیمه قرن نوزدهم و اوایل سلطنت ناصرالدین شاه برقرار گردید. هنگامی که میرزا تقی خان امیرکبیر به صدارت رسید، ایران در چنبره سیاست های امپریالیستی روسیه تزاری و بریتانیای کبیر قرار داشت. امیرکبیر در نظر داشت تا با توسعه روابط خارجی ایران با دیگر کشورهای مغرب زمین، روابط خارجی ایران را از دایره انحصار مناسبات با روسیه تزاری و انگلستان خارج سازد.

کافه تاریخ- مقاله تاریخی

در آغاز قرن نوزدهم میلادی، کلیساهای آمریکا درصدد برآمدند که میسیونرهایی را به دیگر ممالک دنیا بفرستند. از این منظر، حضور امریکایی ها در ایران از ۱۷۷۶ میلادی آغاز گردید. مبلغان مذهبی با هدف تأسیس دفاتر تبلیغی به ایران سفر کردند و حتی پیش از ایجاد روابط دیپلماتیک و مبادله سفیر، مبشرین مذهبی فعالیت خود را در ایران آغاز کردند. «هارسیون گری اسمیت» و «الی اسمیت» نخستین امریکایی هایی بودند که ورودشان به ایران محرز گردید. ۱ امریکایی ها از همان آغاز برخوردهای مختلفی در قبال ایران داشتند. این تماس ها با فشارهای نژادپرستانه و احساس برتری و تلاش برای تغییر آیین ایرانی ها انجام می گرفت. اما از سوی دیگر مبلغین مذهبی امریکایی در طول بیست و پنج سال اقامت اولیه در ایران برای بهبود شرایط بهداشتی، آموزشی و رفاه کلی ایرانیانی که در نزدیکی آن ها زندگی می کردند، مشارکت اساسی داشتند. ۲ انجام این اقدامات رفاهی از سوی امریکایی های مستقر در ایران خاطره و نگرشی مثبت از حضور امریکایی ها برای ایرانیان فراهم ساخت.

نخستین تماس‌های رسمی برای ایجاد روابط دیپلماتیک و تجاری میان ایران و ایالات متحده امریکا در نیمه قرن نوزدهم و اوایل سلطنت ناصرالدین شاه برقرار گردید. هنگامی که میرزا تقی خان امیرکبیر به صدارت رسید، ایران در چنبره سیاست‌های امپریالیستی روسیه تزاری و بریتانیای کبیر قرار داشت. امیرکبیر در نظر داشت تا با توسعه روابط خارجی ایران با دیگر کشورهای مغرب زمین، روابط خارجی ایران را از دایره انحصار مناسبات با روسیه تزاری و انگلستان خارج سازد. از اینرو امیرکبیر به ایجاد و برقراری روابط سیاسی با ایالات متحده امریکا می‌اندیشید.<sup>۳</sup> امیرکبیر سعی داشت با اتکا به نیروی سوم از قدرت و نفوذ روسیه و انگلستان در ایران بکاهد. در تعقیب این سیاست به حاجی میرزا احمدخان، مصلحت‌گذار ایران در استانبول دستور داد با جورج مارش، وزیر مختار امریکا در عثمانی درباره روابط و نهایتاً قراردادی بین دو دولت وارد مذاکره شود. پیشنهاد ایران مورد استقبال زاکاری تایلور، رئیس جمهور وقت امریکا قرار گرفت. و در این زمینه دستوراتی به جورج مارش داده شد. نتیجه مذاکرات منجر به امضای عهدنامه مؤدت و کشتیرانی در سال ۱۸۵۱ گردید. اما یک ماه پس از انعقاد این عهدنامه امیرکبیر از صدارت معزول شد و با کارشکنی‌های انگلستان عهدنامه مبادله نگردید و پس از چندی موضوع منتفی شد.<sup>۴</sup>

در سال ۱۸۵۶م، دولت ایران تلاش‌های زیادی در جهت توسعه روابط با امریکا نمود که در نهایت به انعقاد قرارداد مودت و بازرگانی با این کشور به تاریخ (۱۵ ربیع الثانی ۱۲۷۳/۱۸۵۶م) گردید. این قرارداد به عنوان اولین قرارداد رسمی میان دو کشور محسوب می‌گردد. این عهدنامه فقط ناظر بر امور کنسولی و تجاری بود.<sup>۵</sup> گسترش روابط سیاسی ایران و ایالات متحده امریکا امکان فعالیت‌های میسیون‌های مذهبی را بیشتر فراهم نمود و مبلغین مذهبی حداکثر استفاده را از موقعیت نموده و به گسترش تبلیغات خود افزودند. از سال ۱۸۷۰ به بعد میسیون‌های مذهبی در شهرهای بزرگ ایران، ساختن مراکز فرهنگی و تبلیغی را آغاز نمودند. مهمترین وسیله تبلیغ آن‌ها ایجاد مدرسه و بیمارستان و کارهای خیریه بود که از این طریق می‌توانستند با مردم تماس برقرار نموده، محبت و نظر مردم را به خود جلب نمایند.<sup>۶</sup> اما کماکان مقامات امریکایی به دلیل پیروی از دکتین مونروئه همچنان نسبت به تحولات داخلی ایران از جمله انقلاب مشروطه حساسیتی نداشتند. اما در بین مردم ایران، دولت امریکا به دلیل فقدان تجربه استعماری این کشور محبوبیت زیادی داشت. بعد از استقرار حکومت مشروطه، دولتمردان به ایجاد روابط با کشورهای که سابقه استعماری نداشتند توجه بیشتری نشان دادند و یکی از پیامدهای مشروطیت، تجدید کوشش‌های این کشور برای جلب کمک امریکا بود. چندی بعد دولت‌های وقت ایران تصمیم گرفتند برای اصلاح امور از وجود مستشاران خارجی کشورهای بی‌طرف استفاده کنند.<sup>۷</sup> لذا در سال ۱۹۱۱م «مورگان شوستر» جهت اصلاح امور اقتصادی ایران وارد ایران شد. از اینرو در اولین سال‌های پس از جنگ جهانی اول، ایالات متحده امریکا شروع به ایفای نقش فعال‌تری در آینده ایران کرد.<sup>۸</sup>

نفت ایران و وسوسه‌های امپریالیستی امریکا

با ورود نفت به عرصه معادلات اقتصادی-سیاسی ایران، بسیاری از مسائل از جمله روابط خارجی تحت الشعاع آن قرار گرفت.<sup>۹</sup> امریکایی‌ها به دلیل مخالفت با قرارداد ۱۹۱۹ و حمایت از ایران در کنفرانس صلح ورسای محبوبیت زیادی در ایران کسب کرده

بودند. از اینرو قوام السلطنه، نخست وزیر مجلس چهاردهم شورای ملی، مذاکرات محرمانه ای با نمایندگان شرکت نفت امریکایی استاندارد اوایل درباره اعطای امتیاز نفت پنج ایالت شمالی ایران آغاز کرد. این مذاکرات در ۲۰ نوامبر ۱۹۲۱ م/ ۲۹ آبان ۱۳۰۰ ش منتهی به امضاء قراردادی شد که به موجب آن امتیاز استخراج و بهره برداری از نفت شمال ایران به مدت پنجاه سال به شرکت امریکایی واگذار می شد. ۱۰ بدیهی بود که این قرارداد اعتراض شدید شوروی و انگلیس را در پی داشته باشد. لذا بار دیگر دیپلماسی پنهان انگلیس فعال شد و درست زمانی که شرکت امریکایی آماده عملیاتی نمودن قرارداد نفتی بود، قتل «ماژور ایمری» نماینده سیاسی امریکا در ایران در سقاخانه ای در جنوب تهران، سبب شد که شرکت اعلام کند ایران ناامن است و کارکنان او تأمین جانی ندارند بنابراین ایران را ترک کرد. ۱۱

در سال ۱۹۲۲ م/ ۱۳۰۱ ش دولت ایران مجدداً از امریکا تقاضای چند مستشار در امور مالی کرد و میسیون تحت سرپرستی دکتر «میلسپو» وارد ایران شد و با حسن نظری که ایرانیان نسبت به وی داشتند به مدت ۵ سال در راه اداره امور مالی ایران کار کرد و پس از پایان خدمتش چون توافقی بین دو دولت حاصل نشد، دکتر میلسپو ایران را ترک کرد. ۱۲

#### جمع بندی

به هر حال تا قبل از ورود امریکا به جنگ جهانی دوم، ایران در دیپلماسی امریکایی جایی نداشت؛ چرا که یک کشور پادشاهی در خاورمیانه بود و بیرون از علایق ایالات متحده قرار داشت و نهایتاً بعد از قطع یکجانبه روابط سیاسی از سوی رضاخان به دلیل بازداشت وزیرمختار ایران در امریکا به دلیل سرعت زیاد در رانندگی، عملاً تا سال ۱۹۳۹ میلادی/ ۱۳۱۷ شمسی هیچ ارتباطی بین دو کشور وجود نداشت تا اینکه ظهور هیتلر در آلمان و آغاز جنگ جهانی دوم، بار دیگر ضرورت تحکیم محور برلن - تهران را جهت مقابله با آلمان در نظر استراتژیستهای امریکایی را دو چندان نمود؛ لذا نماینده مخصوص وزارت امور خارجه امریکا به تهران آمد و از رضا شاه عذرخواهی رسمی نمود. بنابراین روابط سیاسی ایران و امریکا در ژانویه ۱۹۳۹ م/ ۵ بهمن ۱۳۱۷ ش بار دیگر برقرار شد. ۱۳ بعد از کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ نیز عملاً امریکا به عنوان بازیگر بلامنازع عرصه و صحنه سیاست ایران تبدیل شد.

#### پی نوشتها:

۱. حمیدرضا ملک محمدی، ژاندارم و ژنرال، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۵، ص ۲۲.
۲. جیمز بیل، شیر و عقاب، جلد اول، ترجمه مهوش غلامی، تهران: نشر کوبه، ۱۳۷۱، صص ۲۵-۲۶.
۳. رحیم رضازاده ملک، تاریخ روابط ایران و ممالک متحده آمریکا، تهران: کتابخانه طهوری، ۱۳۵۰، صص ۸۸-۸۹.

۴. ابراهیم سنجر، نفوذ آمریکا در ایران، تهران: مؤلف، ۱۳۶۸، ص ۱۸.

۵. حسن خداوردی، روابط ایران و آمریکا از پیروزی انقلاب اسلامی تا تسخیر لانه جاسوسی، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸، ص ۵۴.

۶. سنجر، پیشین، صص ۱۸-۱۹.

۷. جمشید صداقت کیش، روابط ایران و آمریکا در دهه ۵۰، تهران: دهخدا، ۱۳۵۷، صص ۸-۹.

۸. یونا الکساندر، الن نانز، تاریخ مستند روابط دو جانبه ایران و ایالات متحده آمریکا، ترجمه سعیده لطفیان، احمد صادقی، تهران: قومس، ۱۳۷۸، ص ۱۸.

۹. ملک محمدی، پیشین، ص ۵۷.

۱۰. عبدالرضا هوشنگ مهدوی، سیاست خارجی ایران در دوران پهلوی ۱۳۰۰-۱۳۵۷، تهران: پیکان، ۱۳۸۰، صص ۱۲-۱۳.

۱۱. ملک محمدی، پیشین، صص ۶۲-۶۳.

۱۲. صداقت کیش، پیشین، صص ۱۱-۱۲.

۱۳. ملک محمدی، پیشین، ص ۶۶.

آدرس مطلب :

<https://www.cafetarikh.com/news/۳۶۶۴۱/کانالهای-فرهنگی-ساز-زمینه-فرهنگی-ایران-روابط-ساز-زمینه-فرهنگی-کانالهای>